

Дмитро Гуцол

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
аспірант (Україна)

e-mail: Gutsol1992@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2215-0619>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/AAA-8750-2020>

**«Українське зміновіхівство» в культуротворчому процесі в УСРР
в 1920-х рр.**

Анотація. Метою статті є висвітлення основних причин виникнення «українського зміновіхівства», взаємини різних груп української еміграції з представниками радянської влади в першій половині 1920-х років. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні принципів історизму, системності, об'єктивності та неупередженості із загальнонауковими (індукції та дедукції, аналізу і синтезу) та спеціально-історичними (історико-типологічним, проблемно-хронологічним, історико-порівняльним) методами дослідження. **Наукова новизна** полягає в тому, що автором вперше в рамках окремого дослідження здійснено спробу проаналізувати «українське зміновіхівство» як громадсько-політичну течію серед української емігрантської інтелігенції, яка підтримала, проголошену радянською владою, програму національно-культурного будівництва в УСРР. Визначено фактори, які вплинули на прийняття частиною українських емігрантів рішення повернутися до України. Проаналізовано, як зміновіхівство вплинуло на диференціацію різних груп емігрантської інтелігенції у її ставленні до політичних, соціально-економічних і культурних процесів в УСРР. **Висновки.** Повернення в Україну «зміновіхівців» активізувало в республіці рух за розбудову національної культури. Широкі українські кола, що раніше уникали співробітництва з радянською владою, почали брати участь у роботі державних органів і громадських організацій. Відбувається активне залучення української інтелігенції до наукової праці, літератури, учительства тощо. Це дало поштовх до активізації всього культурного життя: виникають різноманітні літературні організації та групи, постають видавництва, театри, народжується нове кіномистецтво. Безперечно, «зміновіхівство» спричинило послаблення сил української еміграції, яка доступними засобами продовжувала вести боротьбу за волю українського народу. «Українські зміновіхівці» постійно перебували під наглядом радянських каральних органів і згодом стали жертвами першої хвилі сталінських масових репресій.

Ключові слова: емігрантська інтелігенція, зміновіхівство, культура, національний рух, поворотництво, українізація, УСРР.

Постановка проблеми. До запровадження непу культуротворчий процес в Україні був послаблений тим що значна частина української інтелігенції не брала в ньому участі. Багато її представників після поразки у визвольних змаганнях 1917-1921 рр. емігрували за кордон (за О. Севастьяновим, половина дореволюційної інтелігенції України [Севастьянов, 1988]). Чимала кількість продовжувала чинити опір заходам нової влади. Частина в очах переможців була скомпрометована участю в революційній боротьбі й усунута від культурницької діяльності. Інша частина принципово відмовлялася співпрацювати з більшовиками.

Слід наголосити, що з плином років представники радянської влади продовжували підозріло, а часом – вороже, ставитися до інтелігенції, зокрема учительства. Так, у інформаційній записці керівника Тульчинського окрвдділу ДПУ УСРР секретарю Тульчинського окружного КП(б)У про настрої інтелігенції округу за період з 1 жовтня 1927 р. до жовтня 1928 р. зазначалося: «Основну масу інтелігенції Тульчинського округу являє вчительство, яке, як і всю інтелігенцію, потрібно розбити на три різні групи: перша – лояльна до Радвлади, яку складають в більшості вихідці із селянського середовища – вчителі радянської формації... Друга група – зміновіхівці – малозначна, сюди ж можна віднести й нестійке вчительство, настрої якого змінюються відповідно до обставин. Третя група – антирадянська частина вчительства, в більшості складається із дореволюційного вчительства, негативно відноситься до шкільних реформ, вороже налаштована, з шовіністичними проявами і т.п.» [Подкур, Васильєв, Кравченко, Петренко, 2013 :67].

Пануючий за умов «воєнного комунізму» принцип трудової повинності не сприяв активізації культурницької роботи.

Не сприяло залученню української інтелігенції до вирішення завдань підняття культурно-освітнього рівня населення республіки ні прийняття відповідних постанов партійного керівництва на зразок директиви ЦК КП(б)У «Про український актив», де йшлося про «притягнення до Державної і Господарчої діяльності представників Української інтелігенції» [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.20. Спр.2455. Арк.53], ні проведення різних мобілізацій культурно-освітніх працівників, інструкцію проведення яких було затверджено 10.07.1920 р. на засіданні центральної міжвідомчої узгоджувальної комісії [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.20. Спр.301. Арк.38].

Однак тимчасова відмова більшовицького керівництва від воєнно-комуністичних методів управління державою призвела до появи нових тенденцій у партійній політиці в галузі культури. Це явище у західній історіографії отримало назву «політика непу в культурі», яка характеризувалася визнанням різних груп і течій, відмовою від дихотомії війни, визнанням проміжних сил («попутників»), державною підтримкою різних доктрин та стилів у художній творчості тощо [Кемп-Велч, 1978].

Аналіз джерел та останніх досліджень. Для аналізу окремих аспектів проблеми важливе значення мають документи ЦДАГОУ та ДАВіО, матеріали конференцій КП(б)У та інші розпорядчі документи органів центральної і місцевої влади, збірники матеріалів і документів, які містять спогади, листи, заяви та звернення більшовицького керівництва, лідерів різних політичних течій в українській еміграції, представників культурницьких сил, що діяли на території УСРР [Бюллетень, 1924; Винниченко, 1926; Гамрецький, Лацуба, Нешик, Білоконь, Бухін, Васильєв, 2006; Петлюра, 1979; Подкур, Васильєв, Кравченко, Петренко, 2013; Верстюк, Скальський, Файзулін, 2011 тощо].

У збірнику «Українська політична еміграція 1919-1945: документи і матеріали» опубліковано документи українських і закордонних архівів, у яких міститься важлива інформація щодо суспільно-політичної діяльності української еміграції, відносини між різними її угрупованнями, зокрема і про відношення до процесів, які мали місце в УСРР, й до такого явища як «зміновіхівство» [Лозицький, 2008].

У монографії Г. Єфіменка, Я. Приймаченка, О. Юркової «Україна радянська. Ілюзії та катастрофи «комуністичного раю» в ході розкриття становлення в Україні впродовж 1917-1938 рр. «радянського проекту» дається загальна характеристика причин та наслідків українського «поворотництва» [Єфіменко, Приймаченко, Юркова, 2017].

Характеристику політичних доктрин та зміну політичних орієнтирів української еміграції 1920-х рр., аналіз методів дискредитації та розколу в колах українських емігрантів, до яких вдавалося більшовицьке керівництво, ґрунтовно досліджено у монографії В. Піскун [Піскун, 2006]. Загальну характеристику українського поворотництва як громадсько-політичної течії в українській еміграції містить стаття М. Мизипчука [Мизипчук, 2018]. У дослідженнях А. Портнова та О. Рубльова висвітлено причини виїзду до УСРР уродженців західноукраїнських земель, їх участь у політичних та культурних процесах, які відбувалися в ході проведення політики «українізації» [Портнов, 2008; Рубльов, 2004].

Позицію частини українських емігрантів у Чехословаччині щодо можливості повернення до України проаналізовано у праці О. Даниленка [Даниленко, 2003].

Мета статті. У своїй статті автор ставить за мету охарактеризувати причини виникнення «українського зміновіхівства», проаналізувати взаємини різних груп української еміграції з представниками радянської влади та визначити внесок політичних реемігрантів на перебіг культуротворчого процесу в УСРР.

Виклад основного матеріалу. Наслідком проголошення у 1919 р. УСРР як цілісного політичного, економічного та культурного державного утворення, декларації так званих непівських свобод і оголошення більшовицькою владою амністії колишнім повстанцям та іншим політичним супротивникам (амністія рядовому складові Дієвої Армії УНР, оголошена ВУЦВК 30 листопада 1921 р.; постанова політбюро ЦК КП(б)У від 7 березня 1922 р. «Про амністію солдатам врангелівських та петлюрівських армій», амністія українським емігрантам, визначена постановою ВУЦВК від 12 квітня 1922 р. «Амністія на додаток до постанови ВУЦВК від 30/XI-1921 р.» тощо) [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.6. Спр.34. Арк.32.; ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.7. Спр.10. Арк.103] було те, що частина представників інтелігенції, які емігрували, сподіваючись на те, що за економічною прийде й політична лібералізація, вирішили повернутися в Україну. Розгорнувся так званий «зміновіхівський рух», який стимулювався тим, що в УСРР в цей час проводилася політика коренізації, що, зокрема, створювало більш сприятливі умови для розвитку української культури.

Багато українських політичних і громадських діячів прямо закликали своїх однодумців до повернення в Україну як до засобу посилення ідеологічної складової політики коренізації. Так, Ю. Тютюнник у листопаді 1923 р. у листі до Олександра Морозовського писав: « Україна українізується і цей процес тим швидше закінчиться, чим більше в наступі прийме участь елементів, що інтереси нації ставлять над усе» [Верстюк, Скальський, Файзулін, 2011 : 243].

Доречно буде зазначити, що багато визначних українських політичних діячів із застереженням ставилися до ініційованих більшовиками змін у національній політиці. Зокрема, в липні 1923 р. С. Петлюра у листі до М. Шумицького дає таку оцінку політики «українізації»: «Большевики хочуть зробити з України до певної міри “Ельдорадо”, допускаючи сьогодні не лише українські школи, гімназії та вищі трудові школи, а навіть переводячи формальну українізацію діловодства в адміністраційних установах. Звичайно, все це переводиться з тенденцією в національні форми втиснути комуністичний зміст і спасти своє становище... Звичайно, це є чергова провокація більшовиків» [Петлюра, 1979 : 531].

Аналізуючи таке складне явище як «зміновіхівство», слід зазначити, що в українській історіографії існують амбівалентні твердження щодо причин його появи, масштабів та впливу та перебіг історичних процесів на теренах УСРР. Зокрема, у 1920-х рр. певні кола української еміграції взагалі ставили під сумнів існування такого явища як «українське зміновіхівство». Їх позиція ґрунтувалася на тому, що на відміну від «російського зміновіхівства», яке мало ідейний характер (бачення в радянській владі «собирателя землі руської»), українське «зміновіхівство» не мало ідейних підвалин. Єдиною ідеологічною основою для «українських зміновіхівців» могло би стати творення української державності, чого, по суті, не відбувалося тоді, коли започатковувався «зміновіхівський рух».

В. Винниченко у своїй статті «Поворот на Україну» дає таку оцінку цьому явищу: «Українське зміновіхівство не має ніяких ідейних підвалин... Вони й не соціалісти, не комуністи, й не націоналісти... переважно кримінальний елемент... злодюжки, авантюристи, політичні комісіонери» [Винниченко, 1926 : 23].

У цій статті В. Винниченко, характеризуючи життя в СРСР після проголошення непу, підкреслює, що єдиною силою, яка «веде боротьбу з капіталістичною системою господарювання для досягнення спільної всім соціалістам мети – це комуністична партія, представлена в державно-політичному відношенні радянською владою». Аналізуючи ситуацію, що склалася, політик обґрунтовує думку щодо недоцільності на той час «радикальної зміни політичної системи в СРСР». Він зазначає: «Прийнявши диктатуру політбюро ВКП, є надія і можливість змінити цю диктатуру в соціалістичну, дійсну демократію працюючого безкласового колективу». Існування української державності, на думку автора листа, не викликає ніяких сумнівів. А звідси конкретний заклик для соціалістів-емігрантів «вертатися на Україну й брати участь в праці й боротьбі за соціалістичний устій» [Винниченко, 1926 : 8-13].

До українських реемігрантів В. Винниченко використовує термін – «поворотовці», який ще раніше замість «зміновіхівців» пропонував вживати повноважний представник УСРР у Польщі О. Шумський [Мазипчук]. В. Винниченко зазначає: «Поворотовець не є зміновіхівець та ще й український. І моя порада поворотовцям не боятися ніяких запідозрювань та закидів у зміновіхівстві. Коли вони перед самими собою почувають себе чистими, коли не хамствують і не плазують, їм нема чого ні боятися. Ні соромитися. Переїхавши ж кордон України, вони перестануть бути поворотцями і стануть громадянами української радянської держави» [Винниченко, 1926: 24].

Слід зазначити, що аналізована стаття з'явилася у 1926 р., тоді, коли в УСРР активно проводилася політика коренізації. Пряме відношення до проблеми «українського зміновіхівства» мають публікації колишнього голови Директорії, які датуються початком 1920-х рр. Заслуговує на увагу стаття Винниченка, яку він надрукував у 1923 р. в часопису «Нова Україна», де політик закликав українських емігрантів повертатися в Україну для ведення підпільної боротьби проти більшовиків. Як в той час наголосив М. Грушевський в одному із своїх приватних листів, В. Винниченко в своїй статті в «Новій Україні» про єдиний український фронт «своїм закликом їхати на Україну і робити там підпольну роботу», загородив всяку дорогу для приїзду або повернення в УСРР української інтелігенції [Рубльов, 2004 : 97].

Інша характеристика українських реемігрантів містилася у звітах та донесеннях тогочасних представників партійних і радянських структур. Так, перший секретар повпредства УСРР у Відні Н. Калюжний інформував у січні 1923 р. ЦК КП(б)У: «Щиро «зміновіхівські» угруповання є серед студентства й окремих осіб «старшої» інтелігенції (професори, письменники), які примирилися б з Советською Україною за єдиної умови – вільного розвитку «української культури», хоча б і пролетарсько-комуністичної за змістом» [Рубльов, 2004 : 87].

Ще з початку 1920-х рр. частина відомих українських політичних та військових діячів - емігрантів починає шукати шляхи до порозуміння з радянською владою в Україні (поїздка до УСРР колишнього голови Директорії В. Винниченка (1920 р.), конференція закордонної групи УПСР під проводом М. Грушевського, М. Шаповала, М. Чечеля в Празі, на якій прийнято резолюцію із закликом до якнайшвидшого здійснення в Україні «диктатури трудового народу» у формі «селянсько-робітничих рад» (1920 р.), лист М. Грушевського до голови РНК УСРР Х. Раковського (1921 р.), прохання про амністію колишніх членів Директорії П Андрієвського та А. Макаренка, Наказного отамана Армії УНР і командувача УГА генерала Грекова (1921 р.) тощо).

Ця тенденція була характерною не лише для очільників, а і для «рядових» членів українського спротиву більшовизації України. Так, у 1921 р. близько трьох тисяч колишніх вояків врангелівської армії, мобілізованих на територіях українських губерній, через своїх делегатів звернулися до представництва УСРР у Відні з проханням у сприянні їх поверненню в Україну [Мазипчук, 2018]. Неп був певним каталізатором у процесі їх повернення в Україну.

Поверненню української еміграції на рідну землю та залученню до співпраці з радянською владою безпартійної інтелігенції сприяли заклики до консолідації національних сил для творення української державності, які лунали і з України. Прикладом подібних звернень може бути відозва до українського суспільства та української радянської інтелігенції, підписана 66 представниками колишніх емігрантів та безпартійної інтелігенції, яку було озвучено на VIII Всеукраїнській конференції КП(б)У. У ній йшлося про щирість їх переходу на бік радянської влади та містилися заклики до єднання українських національно-культурних сил [Бюллетень, 1924 : 192]. Так само представники нової влади гарантували емігрантам залучення їх до розбудови державних структур, можливість брати участь у роботі громадських організацій і, передовсім, займатися освітньою та культурницькою діяльністю.

Варто відмітити, що «українські змінювіхівці» представляли різні табори не лише в політичному, соціальному чи національному відношенні. Важливо враховувати і територіальний фактор (з яких українських теренів вони емігрували: з підросійської України чи західноукраїнських земель). Слушною є думка А. Портнова, що мотивації до виїзду в УСРР емігрантів-наддніпрянців і представників західноукраїнської інтелігенції в чомусь збігалися, а чимось різнилися. Спільними були прагнення долучитися до державотворчого та культуротворчого процесів в УСРР, сподівання на вищі соціальні гарантії. Однак у галичан чіткішими були радянськості настрої (особливо на фоні дискримінаційних дій польської адміністрації), що зміцнювалися браком особистих вражень і широкої інформації про реалії у Великій Україні. Для емігрантів з Наддніпрянщини значний вплив мало те, що у багатьох в Україні залишилися домівки, родичі тощо [Портнов, 2008 : 74].

Слід зазначити, що більшовицька влада не лише підтримувала «змінювіхівський рух» - наявний матеріал дає підстави стверджувати, що однією з причин його виникнення були таємні операції КП(б)У, спрямовані на розкол української еміграції.

Так, на засіданні політбюро ЦК КП(б)У 23 вересня 1922 р. було прийнято такі директиви представникам УСРР за кордоном:

«1). Приступити до організації груп української еміграції, що стояли б на платформі Радянської влади на взірць змінювіхівців, і надати їм можливість мати свої видання.

2). Отримати від представників цих груп компрометуючі петлюровщину документи, і якщо після цього вони не зможуть залишитись за кордоном, дозволити їм вихід на Україну.

3). Запропонувати Раднаркому виділити НКІС необхідні кошти [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.6. Спр.29. Арк.99].

На засіданнях секретаріату ЦК КП(б)У (8 вересня та 11 жовтня 1922 р.) були ухвалені рішення про виділення коштів на видання за кордоном друкованого органу «українських змінювіхівців» [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.6. Спр.30. Арк.64, 175].

Слід зазначити, що на початку 1920-х рр. за кордоном вже існували видання, що друкували публікації радянськості характеру (тижневик Закордонної групи УКП «Нова доба», журнал «Борітеся - Поборете», який започаткувала у 1920 р. закордонна делегація УПСР). З 1923 р. у Відні розпочинає виходити часопис «Нова громада», редактором якого був відомий галицький соціал-демократ С. Вітик. Час появи цього видання, та його «про змінювіхівське» спрямування наводить на роздуми, чи не стала поява часопису результатом згаданих рішень ЦК КП(б)У.

На думку відомої дослідниці української еміграції 1920-х рр. В. Піскун, радянська влада також субсидювала «Українські вісті», які виходили в Парижі під редагуванням І. Борщака, та журнал «Нові шляхи», який виходив з кінця 1920-х рр. у Львові за редагування А. Крушельницького [Піскун, 2006 : 471, 515].

29 жовтня 1922 р. секретаріат ЦК КП(б)У затвердив постанову про розкол української еміграції [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.7. Спр.20. Арк.34], яка була затверджена на засіданні політбюро ЦК КП(б)У 2 листопада 1922 р. [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.7. Спр.30. Арк.92].

Впродовж 1922-1923 рр. секретаріат і політбюро ЦК КП(б)У не раз ще розглядали питання про «українське змінювіхівство» та й надалі постійно тримали це питання під контролем.

Варто зазначити, що більшовицьке керівництво, проводячи роботу щодо поглиблення суперечностей між різними течіями української еміграції шляхом заохочення повернення до України авторитетних діячів, вимагає від співробітників ВНК-ДПУ проводити жорстку і безкомпромісну боротьбу проти членів УКП, ПСР та інших українських політичних організацій за звинуваченням їх у «контрреволюційній» діяльності [Гамрецький, Лациба, Нешик, Білоконь, Бухін, Васильєв, 2006 : 22-25].

Безперечно, «зміновіхівство» спричинило послаблення сил української еміграції, яка різними доступними засобами продовжувала вести боротьбу за волю українського народу. Однак повернення в Україну «зміновіхівців» активізувало в республіці рух за розбудову національної культури. Широкі українські кола, що раніше уникали співробітництва з радянською владою почали брати участь у роботі державних органів і громадських організацій, науковій праці, літературі, освітній справі тощо. Це дало поштовх до активізації всього культурного життя: виникають різноманітні літературні організації та групи, постають видавництва, театри, народжується нове кіномистецтво.

Кожний репатріант, якому дозволяли в'їзд до УСРР, як правило, отримував документ, де зазначалося, що з боку радянської влади «ніяких обвинувачень за його попередню політичну діяльність не пред'являється». Натомість реемігранти обов'язково заповнювали стандартний друкований бланк з таким текстом: «Я, нижче підписаний, громадянин, засвідчую своє щире бажання повернутися на Україну і стати вірним громадянином УСРР. Бувши втягнутим ворогами народу в боротьбу проти Робітничо-Селянської Влади, я певний час працював на шкоду інтересам робітників і селян. Тепер, визнаючи цю свою провину, урочисто обіцяю надалі бути лояльним до Робітничо - Селянської Влади і всіма силами старатись спокутувати своєю працею свої помилки та допомагати відбудові народного господарства Радянської України» . Цей документ скріплювався особистим підписом відповідної особи [Рубльов, 2004 : 95-96].

Окрім того, реемігранти ізолювалися в місцях позбавлення волі, де впродовж 6 тижнів проходили спецперевірки органами ДПУ [ДАВіО. Ф.П-1. Оп.1. Спр.64. Арк.12].

Радянська влада продовжувала вести нещадну боротьбу з тими, хто залишався в опозиції, та «націонал-ухильниками» в рядах більшовицької партії. Зокрема, вже у серпні 1922 р. XII Всеросійська конференція ВКП(б) ухвалила резолюцію «Про антирадянські партії та течії» [Касьянов, Даниленко, 1991 : 23]. Та й з тими, хто співробітничав з новою владою, час від часу проводилася певна «профілактика» (процес над «київським центром дій», депортація представників «старої» інтелігенції за межі України тощо) [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.6. Спр.40. Арк.3.; ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.20. Спр.998. Арк.49].

Можна погодитися з думкою М. Мазипчука, що українські «поворотівці» насамперед вбачали у проведенні політики коренізації потенціал радянської влади в УСРР. Ставши одним із джерел активізації культурно творчого процесу в Україні, вони постійно перебували під наглядом радянських каральних органів [ДАВіО. Ф.П-31. Оп.1. Спр.118. Арк.5] і згодом стали жертвами першої хвилі сталінських масових репресій [Мазипчук].

Висновки. Отже, «українське зміновіхівство» являло собою громадсько-політичну течію серед української емігрантської інтелігенції, яка підтримала проголошену радянською владою програму національно-культурного будівництва в УСРР. На прийняття частиною українських емігрантів рішення повернутися до України впливали такі чинники: тимчасова відмова більшовицького керівництва від воєнно-комуністичних методів управління державою, що призвела до появи нових тенденцій у партійній політиці в галузі культури; зміни політичних орієнтацій частини української політичної еміграції; таємні операції більшовицького керівництва, спрямованні на розкол і дискредитацію української еміграції; родинні міркування та сподівання окремих реемігрантів на отримання певних соціальних гарантій тощо. «Зміновіхівство» вплинуло на диференціацію різних груп емігрантської інтелігенції в її ставленні до перебігу різних процесів в УСРР, спричинило до послаблення сил української еміграції. Однак повернення в Україну «зміновіхівців» активізувало в республіці рух за розбудову національної культури.

Таке маловивчене явище в українській історії як «зміновіхівство» потребує спеціальних досліджень. Лише визначивши кількість реемігрантів, з яких українських теренів вони емігрували (підросійська Україна чи західноукраїнські землі), їх політичні платформи, соціальний і національний склад, проаналізувавши сфери їхньої діяльності й ґрунтовно дослідивши внесок у становлення української культури, можна дати виважену характеристику цьому рухові.

Джерела та література:

Бюллетень. (1924). *Бюллетень VIII Всеукраїнської конференції КП(б)У (12-17 мая 1924 р.)* : Стеногр. Харков: Пролетарий, 231 с.

Верстюк, В.Ф., Скальський, В.В., Файзулін, Я.М. (2011). - *Юрій Тютюнник: від «Двійки» до ГПУ. Документи і матеріали / Інститут історії України НАН України*. Київ: Дух і літера, 616 с.

Винниченко, В. (1926). *Поворот на Україну*. Львів-Пшібрам: Друк. Наук. тов. ім. Т.Г. Шевченка, 34 с.

Гамрецький, І.С., Лациба, В.П., Нешик, С.С., Білоконь, В.І., Бухін, К.Д., & Васильєв, В.Ю. (2006). *Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Вінницька область. Кн. 1*. Вінниця: ДП «ДКФ», 908 с.

ДАВіО – Державний архів Вінницької області.

- Даниленко О. (2003). Роль українського громадського комітету в соціальній адаптації емігрантів. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. - Вип. 9*, С. 278-295.
- Єфіменко Г., Приймаченко Я., Юркова О. (2017). *Україна радянська. Ілюзії та катастрофи «комуністичного раю» 1917-1938 роки*. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 352.
- Касьянов, Г.В., & Даниленко, В.М. (1991). *Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-і роки)*. Київ: Наукова думка, 96 с.
- Kemp-Welch, A. (1978). «New Economic Policy in culture» and its Enemies. *Journal of Contemporary History*, 3, С. 449- 465.
- Лозицький В.С. (2008). *Українська політична еміграція 1919-1945: документи і матеріали / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса, Центрального державного архіву громадських об'єднань України*. Київ: Парламентське видавництво, 928 с.
- Петлюра, С. (1979). *Статті, листи, документи. Т. 2. Українська Вільна Академія Наук у США, Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі*. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 627 с.
- Піскун, В.М. (2006). *Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття): Монографія*. Київ, Нью-Йорк : «МП Леся», 672 с.
- Подкур, Р., Васильєв, В., Кравченко, П., & Петренко В. (2013). *Настрої та поведінка населення Поділля в умовах сталінської революції «згори». 1928-1940. Збірник документів та матеріалів*. Київ: Інститут історії України НАН України, 528 с.
- Портнов, А.В. (2008). *Наука у вигнанні: Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939)*. Харків: ХІФТ, 256 с.
- Мазипчук, М. (2018). «Наши жовто-блакитные веши существенно отличаются от трехцветных»: феномен «зміновіхвства» в українській політичній еміграції. URL: <https://commons.com.ua/uk/fenomen-zminovihivstva-v-ukrayinskij-politichnij-emigraciyi/>
- Рубльов, О.С. (2004). *Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939)*. Київ: Інститут історії України НАН України, 648 с.
- Севастьянов, А. (1988). Интеллигенция, что впереди? *Литературная газета*, 21 сентября.
- ЦДАГОУ – Центральный державный архив громадських об'єднань України.

Дмитрий Гуцол

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
аспирант (Украина)

**«Украинское сменовеховство» в культуротворческом процессе
в УССР в 1920-х гг.**

Аннотация. Целью статьи является освещение основных причин возникновения «украинского сменовеховства», взаимоотношения разных групп украинской эмиграции с представителями советской власти в первой половине 1920-х годов. **Методология исследования** основана на сочетании принципов историзма, системности, объективности и непредвзятости с общенаучными (индукции и дедукции, анализа и синтеза) и специально-историческими (историко-типологическим, проблемно-хронологическим, историко-сравнительным) методами исследования. **Научная новизна** работы заключается в том, что автором впервые в границах отдельного исследования предпринята попытка проанализировать «украинское сменовеховство» как общественно-политическое движение среди украинской эмигрантской интеллигенции, которая поддержала, провозглашенную советской властью, программу национально-культурного строительства в УССР. **Выводы.** Возвращение в Украину «сменовеховцев» активизировало в республике движение за развитие национальной культуры. Широкие украинские круги, которые ранее избегали сотрудничества с советской властью, начали участвовать в работе государственных органов и общественных организаций. Происходит активное привлечение украинской интеллигенции к научной работе, литературы, учительству и тому подобное. Это дало толчок к активизации всей культурной жизни: возникают различные литературные организации и группы, возникают издательства, театры, рождается новое киноискусство. Безусловно, «сменовеховство» привело к ослаблению сил украинской эмиграции, которая всевозможными средствами продолжала вести борьбу за свободу украинского народа. «Украинские сменовеховцы» постоянно находились под наблюдением советских карательных органов и впоследствии стали жертвами первой волны сталинских массовых репрессий.

Ключевые слова: эмигрантская интеллигенция, сменовеховство, культура, национальное движение, поворотничество, украинизация, УССР.

Dmytro Gutsol

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Postgraduate (Ukraine)

**"Ukrainian shift education" in the cultural process in the Ukrainian SSR
in the 1920s**

Abstract. *The purpose of the article is to shed light on the main reasons for the emergence of the "Ukrainian change of education", the relationship of various groups of Ukrainian emigration with the representatives of Soviet power in the first half of the 1920s. The methodology the research is based on the combination of the principles of historicism, systematic, objectivity and impartiality with general scientific (induction and deduction, analysis and synthesis) and special historical (historical-typological, problem-chronological, historical-comparative) methods of research. The scientific novelty is that the author for the first time in a separate study made an attempt to analyze the "Ukrainian change of education" as a socio-political current among the Ukrainian expatriate intelligentsia, who supported the proclamation of national-cultural construction in the Ukrainian SSR proclaimed by the Soviet authorities. The factors that influenced the decision of some Ukrainian expatriates to return to Ukraine were identified. It is analyzed how change education influenced the differentiation of different groups of expatriate intellectuals in their attitude to political, socio-economic and cultural processes in the Ukrainian SSR. Conclusions. The return to Ukraine of "change-makers" intensified the movement for building a national culture in the republic. The broad Ukrainian circles that had previously avoided cooperation with the Soviet authorities began to participate in the work of state bodies and public organizations. There is an active involvement of the Ukrainian intelligentsia in scientific work, literature, teaching and more. This gave impetus to the activation of all cultural life: there are various literary organizations and groups, publishers, theaters are emerging, and new cinema is being born. Undoubtedly, "change of education" led to the weakening of Ukrainian emigration forces, which continued to fight for the will of the Ukrainian people with available means. The Ukrainian Shift men were constantly monitored by the Soviet punitive bodies and subsequently fell victim to the first wave of Stalinist mass repression.*

Key words: expatriate intelligentsia, shift education, culture, national movement, turn, ukrainianization, Ukrainian SSR.

References:

- Biulleten.** (1924). *Biulleten VIII Vseukraynskoj konferentsyy KP(b)U (12-17 maia 1924 r.)* : Stenohr [Bulletin of the VIII All-Ukrainian Conference of the Communist Party (b) U (May 12-17, 1924): Stenogr]. Kharkov: Proletaryi, 231 s. [in Ukrainian].
- Danylenko O.** (2003). Rol ukrainskoho hromadskoho komitetu v sotsialnii adaptatsii emihrantiv [A role of the Ukrainian public committee is in social adaptation of emigrants]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: Mizhvid. zb. nauk. pr.- Problems of history of Ukraine : facts, judgements, searches : Міжвид. зб. sciences. пр -* Vyp. 9, S. 278-295. [in Ukrainian].
- DAViO** – Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti.
- Hamretskyi, I.S., Latsyba, V.P., Neshyk, S.S., Bilokon, V.I., Bukhin, K.D., & Vasyliev, V.Iu.** (2006). *Reabilitovani istoriieiu. U dvadtsiaty semy tomakh. Vinnytska oblast. Kn. 1. [Rehabbed by history. In twenty-seven volumes. Vinnytsia region. Book. 1.]*. Vinnytsia: DP «DKF», 908 s. [in Ukrainian].
- Kasiianov, H.V., & Danylenko, V.M.** (1991). *Stalinizm i ukrainska intelihtentsiia (20-30-i roky) [Stalinism and the Ukrainian intelligentsia (20-30s)]*. Kyiv: Naukova dumka, 96 s. [in Ukrainian].
- Kemp-Welch, A.** (1978). «New Economic Policy in culture» and its Enemits. *Founal of Contemporary History*, 3, P. 449- 465. [in English].
- Lozyskyi V.S.** (2008). *Ukrainska politychna emihratsiia 1919-1945: dokumenty i materialy / Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa, Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednanan Ukrainy [Ukrainian political emigration 1919 1945: documents and materials / Institute of political and етнонаціональних researches the name of I.Ф. Кураса, Central record offic e of public об'єднанань Ukraine]*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 928 s. [in Ukrainian].
- Mazypchuk, M.** (2018). «Nashy zhovto-blakytne vechy sushchestvenno otlychaiutsia ot trekhtsvetnykh»: fenomen «zminovihivstva» v ukrainskii politychnii emihratsii [«Our yellow-milestone milestones are significantly different from tricolor»: the phenomenon of "change education" in Ukrainian political emigration.] URL: <https://commons.com.ua/uk/fenomen-zminovihivstva-vukrayinskij-politichnij-emigraciyi>. [in Ukrainian].
- Petliura, S.** (1979). *Statti, lysty, dokumenty. T. 2. /Ukrainska Vilna Akademiia Nauk u SShA, Biblioteka im. Symona Petliury v Paryzhi [Articles, letters, documents. T. 2. / Ukrainian Free Academy of*

.....
Sciences in the USA Simon Petliura in Paris. Niu-York: Ukrainska Vilna Akademiia Nauk u SShA, 627 s. [in Ukrainian].

Piskun, V.M. (2006). *Politychnyi vybir ukrainskoi emihratsii (20-ti roky XX stolittia): Monohrafiia [The Political Choice of Ukrainian Emigration (1920s): Monograph]*. Kyiv, Niu-York : «MP Lesia», 672 s. [in Ukrainian].

Podkur, R., Vasyliev, V., Kravchenko, P., & Petrenko V. (2013). *Nastroi ta povedinka naseleння Podillia v umovakh stalinskoї revoliutsii «zghory». 1928-1940. Zbirnyk dokumentiv ta materialiv [The attitudes and behavior of the Podillya population in the context of the Stalinist revolution from above. 1928-1940. Collection of documents and materials]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 528 s. [in Ukrainian].

Portnov, A.V. (2008). *Nauka u vyhnanni: Naukova i osvithnia diialnist ukrainskoi emihratsii v mizhvoienii Polshchi (1919–1939) [Exile science: Scientific and educational activities of Ukrainian emigration in interwar Poland (1919–1939)]*. Kharkiv: KhIFT, 256 s. [in Ukrainian].

Rublov, O.S. (2004). *Zakhidnoukrainska intelihentsiia u zahalnonatsionalnykh politychnykh ta kulturnykh protsesakh (1914–1939) [Western Ukrainian intelligentsia in national political and cultural processes (1914-1939)]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 648 s. [in Ukrainian].

Sevastianov, A. (1988). *Yntellyphentsiia, chto vperedy? [Intelligentsia, what is ahead?]. Lyteraturnaia hazeta - Literary newspaper, 21 sentiabria.*

TsDAHOU – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy.

Verstniuk, V.F., Skalskyi, V.V., Faizulin, Ya.M. (2011). - *Yurii Tiutiunnyk: vid «Dviiky» do HPU. Dokumenty i materialy / Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [Yuri Tyutyunnyk: from Dvoyka to the GPU. Documents and Materials / Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine]*. Kyiv: Dukh i litera, 616 s. [in Ukrainian].

Vynnychenko, V. (1926). *Povorot na Ukrainu [Turn to Ukraine.]*.Lviv-Pshibram: Druk. Nauk. tov. im. T.H. Shevchenka, 34 s. [in Ukrainian].

Yefimenko H.,Pryimachenko Ya., Yurkova O. (2017). *Ukraina radianska. Iliuzii ta katastrofy «komunistychnoho raiu»1917-1938 roky [Ukraine is soviet. Illusions and catastrophes of "communist paradise" 1917-1938]*. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 352. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 07.01.2020 р.
Статтю рекомендовано до друку 13.02.2020 р.